

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Геннадій БОРЯК

член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор,
заступник директора Інституту історії України НАН України
(Київ, Україна), hboriak@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0430-8200>

Катерина ЛОБУЗІНА

докторка наук із соціальних комунікацій,
директорка Інституту інформаційних технологій,
Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського
(Київ, Україна), loboovina@nbuv.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3371-4029>

Оксана ЮРКОВА

кандидатка історичних наук, провідна наукова співробітниця,
відділ історії України 20–30-х рр. ХХ ст.,
Інститут історії України НАН України
(Київ, Україна), oyurkova@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1962-6161>

Цифровий архів Голодомору в Україні 1932–1933 рр. як універсальний джерельний мережевий ресурс: документальний та візуальний сегменти проекту

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2021.02.138>

УДК: 94(477):341.485«1932/1933»:004.9

Анотація. Мета статті полягає у висвітленні моделі контенту та структури бази знань універсального джерельного мережевого ресурсу «Цифровий архів Голодомору / Holodomor Digital Archives», створеного 2020 р. на основі його прототипів початку 2000-х рр. («Електронний архів Голодомору» та ін.). Увагу приділено характеристиці структури архіву, особливостям його частково реалізованих документального й візуального сегментів. **Методологія дослідження** базується на загальнонаукових (насамперед аналізу, типологізації, конкретизації) та конкретно-історичних (у тому числі історико-хронологічному, періодизації, історико-системному, критики джерел) методах. **Наукова новизна** полягає у створенні загальної структури тематичного архіву, що передбачає консолідацію широкого масиву різновидових, багатоаспектних, значних за обсягом джерельних масивів (як текстових, так і візуальних) на основі архівних, музейних, бібліотечних колекцій, їх систематизацію та представлення на ресурсі. Виконання у 2020 р. пілотного проекту з виявлення і збирання цифрового масиву фотодокументів періоду Голодомору в музеях Київської обл. дало можливість опрацювати методику досліджень музейних колекцій для розширення відповідного верифікованого візуального ряду. **Висновки.** Завдання «Цифрового архіву Голодомору» як універсального мережевого тематичного ресурсу – інтеграція всіх дотичних до проблеми джерел. Перспективними блоками, крім документального та візуального, є також корпуси

повнотекстової бібліографії, наукової й художньої літератури, усноїсторичних свідчень, аудіо-, відеозаписів, сканованих зображень архівних документів, розташованих поряд із метаграфованим текстом, із відповідними гіперпосиланнями на інші мережеві ресурси. Таким чином, за допомогою сучасних цифрових засобів організації даних дослідники отримають репрезентативну джерельну базу документів і матеріалів про період Голодомору в Україні.

Ключові слова: цифровий архів, універсальний мережевий ресурс, Голодомор в Україні 1932–1933 рр., документи, візуальні джерела.

Продовжуючи тему феномену «цифрового повороту» у сучасній гуманітаристиці, нещодавно артикульовану Г.Папакінім на прикладі цифрового історичного джерела¹, зауважимо, що значні переваги для аналізу різновидових, багатоаспектних та великих за обсягом джерельних масивів (як текстових, так і візуальних) можуть сьогодні надати методи інтелектуального моделювання й утілення їх у вигляді цифрових колекцій, із відповідним установленням асоціативних зв'язків між ними та відображенням історичного контексту. На етапі формування концепції проекту, визначення моделі контенту важливі всі аспекти: аналіз текстів та асоціацій, взаємозв'язок між даними, візуальна подача знань, розробка стандартизованих наборів метаданих для різних видів документів². У процесі розробки метаданих слід визначити, яка інформація може сприяти подальшому аналізу й вирішенню нових гуманітаристичних та історіографічних питань, що надасть інтелектуальні основи для наступної дослідницької й теоретичної роботи³. Усе це має забезпечити перспективне інтелектуальне середовище для проведення історичних досліджень. Процеси реконструкції минулого зазвичай супроводжуються різними труднощами, що мають суперечливий характер. Дослідники, з одного боку, обмежені можливостями отримання необхідної інформації, а з іншого, мають доступ до масштабних та малоструктурованих ресурсів, з якими важко мати справу. Така ситуація відображає загальний стан сучасних інформаційних потоків: відчуття інформаційного голоду на тлі тотального інформаційного перенавантаження. Іншим аспектом проведення історичного дослідження є необхідність упорядкування власних оригінальних даних, здобутих у процесі наукової, пошукової, бібліографічної, археографічної чи польової роботи. Учені могли б краще використовувати наявні ресурси завдяки ефективній організації та інтелектуальному перетворенню даних, які можна інтегрувати у процес наукового дослідження.

Методологія і спільний інструментарій моделювання історичних даних напрацьовуються сьогодні в межах напряму наукових студій, який отримав узагальнену назву «цифрової гуманітаристики» («digital humanities»). Спільна методологія узгоджується як під час створення локальних проектів цифрових ресурсів за допомогою нового підходу до моделювання неструктурованої інформації, котра представлена історичними документами, так і у процесі розгортання масштабних міжнародних проектів. Так, під час розробки моделі даних «Європеани» («Europeana.eu») особливим завданням було знайти набір смислових відносин, які мають суттєве значення для окреслення

¹ Див.: Папакіні Г.В. «Цифровий поворот» у джерелознавстві: реальність, перспектива чи ілюзія? // Український історичний журнал. – 2021. – № 1. – С.153–169.

² Qian Y., Xing Z., Shi X. From collection resources to intelligent data... // Digital Scholarship in the Humanities. – 2020. – P.1–10.

³ Sabharwal A. Archives and special collections in the digital humanities // Digital Curation in the Digital Humanities. – 2015. – P.27–47.

структури та доступу до історико-культурних об'єктів. В Україні також було визначено науково обґрунтовані вимоги, що висуваються перед методиками атрибуції джерела, його ідентифікації, джерелознавчого зовнішнього та внутрішнього оцінювання, систематизації інформації й інформаційних ознак розкриття змісту тощо⁴.

Сучасний цифровий інструментарій, за умов продуманої наукової моделі даних, надає можливість у межах спеціалізованої цифрової колекції поєднати різні принципи подання історичних даних: хронологічний, географічний, текстовий, предметний, візуальний. В єдиному інформаційному масиві поєднуються історичні джерела різних установ, у тому числі архівів, бібліотек, музеїв. Усе це виступає важливим документальним супроводом історичного дослідження, що наочно відображає контекст, подає віртуальну реконструкцію тла доби. Дослідник отримує можливість зануритись у всі обставини події: тексти офіційних постанов, свідчення очевидців, газетні публікації; візуальний ряд фото-, відеоматеріалів; просторово-часові обставини; залучені персоналії, організації, установи.

Саме на таких принципах консолідації та віртуальної реконструкції на основі масиву оригінальних історичних документальних джерел (архівних, музейних, бібліотечних) побудовано модель даних «Цифрового архіву Голодомору / *Holodomor Digital Archives*» («ЦАГ»)⁵. Консолідований масив документів має надати репрезентативну джерельну й доказову базу для з'ясування причин, перебігу, наслідків соціальної катастрофи в Україні та світі ХХ ст. – Голодомору-геноциду українського народу, бути своєрідним джерельним та історіографічним меморіалом жертв трагедії.

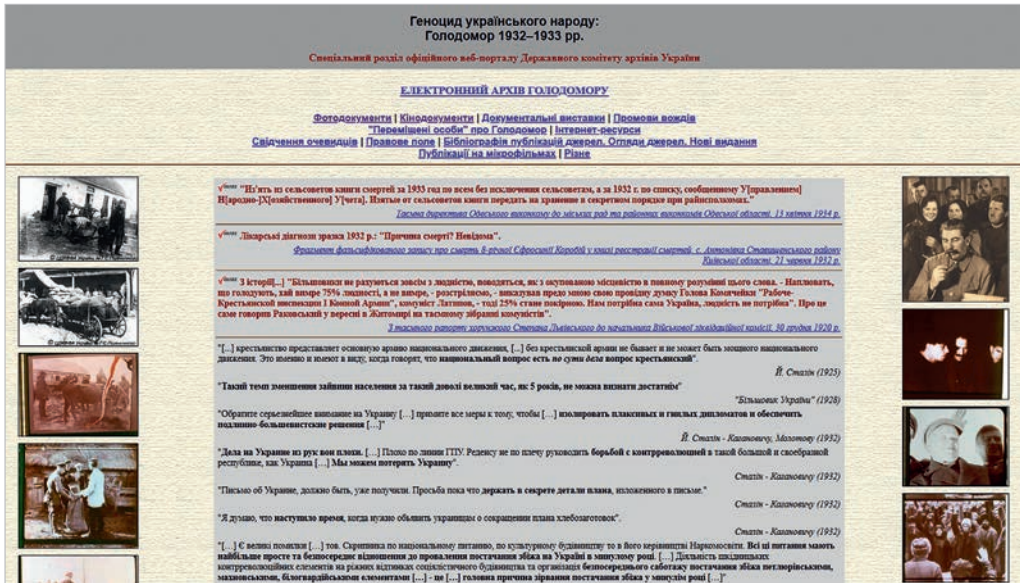
Прототипом «ЦАГ» став «Електронний архів Голодомору» («ЕАГ»; паралельна пошукова назва – «Геноцид українського народу: Голодомор 1932–1933 рр.»)⁶ – масштабний проект, що мав довгу й непросту історію. Ідея його створення як першого універсального джерельного цифрового ресурсу з історії трагедії виникла на початку 2000-х рр. у середовищі професійних істориків-архівістів у Державному комітеті архівів України (нині – Укрдержархів). Ініційований державною архівною службою та фактично маючи статус загальнонаціонального проекту, він був реалізований силами лише кількох ентузіастів, формально – працівників апарату Держкомархіву. До неформальної робочої групи ввійшли Ю.Забенько (системний адміністратор) і двоє молодих архівістів, котрі працювали з текстами як редактори – Т.Клименко й А.Кисельова. Візуальний сегмент «ЕАГ» – розділи фото- та кінодокументів – згодом було створено за активної участі директорки Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г.С.Пшеничного Н.Топішко, яка фактично стала ще одним членом робочої групи.

Уперше архів з'явився у Всесвітній мережі 2003 р. як спеціальний розділ офіційного державного веб-порталу «Архіви України» й енергійно наповнювався до кінця 2008 р. Парадоксально, але розроблення «ЕАГ» не регламентувалося жодними формальними рішеннями колегії Держкомархіву, не супроводжувалося будь-якими наказами та іншими офіційними нормативними документами. Але водночас він став невід'ємною частиною офіційного порталу архівної служби, і як такий упродовж певного часу виконував не лише науково-інформаційну, але й культурно-просвітницьку функцію на загальнонаціональному рівні. «ЕАГ» було розроблено програмними засобами початку 2000-х рр. на платформі php. Відтоді Державна архівна служба не

⁴ Дубровіна Л.А., Лобузінна К.В., Онищенко О.С., Борях Г.В. Цифрова гуманітаристика та бази даних документальної культурної спадщини в бібліотеках України // Рукописна та книжкова спадщина України. – Вип.25. – К., 2020. – С.290–309.

⁵ Див.: [Електронний ресурс]: <http://holodomor-era.history.org.ua/>

⁶ Див.: [Електронний ресурс]: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/>

Ілюстр. 1. Фрагмент головної сторінки веб-ресурсу «Електронний архів Голодомору (Геноцид українського народу: Голодомор 1932–1933 рр.)» на старій версії порталу Державної архівної служби України (скріншот від 15 січня 2021 р.)

проводила жодної реконструкції бази, але «Електронний архів Голодомору» успішно функціонує й досі, меморіально зберігаючи архаїчний програмно-технічний і художній дизайн (див. ілюстр. 1).

Драматизм історії цього ресурсу пов'язаний із політичними подіями в нашій країні. Від осені 2006 р. зі зміною керівництва архівної служби на «Солом'янських пагорбах» почалася трансформація політичних векторів і наукових пріоритетів. Із кінця 2000-х рр. спостерігалася поступова маргіналізація цього ресурсу, адже він втратив свою актуальність та іміджеву привабливість і дедалі більше ставав або просто незручним, або й навіть «шкідливим». У результаті нині на архівному веб-порталі цей проект відняти непросто. На нього немає прямих посилань зі вхідної сторінки, лише в розділі «Документальні виставки on-line» (підрозділ «Голодомор і політичні репресії»), проминувши п'ять перших позицій, можна нарешті вийти на відповідний розділ, котрий, повторимо, має таку саму назву, що й попередній ресурс.

Як бачимо, нинішній статус «ЕАГ» не зовсім корелюється з вихідною, концептуально ключовою засадою його функціонування на початку 2000-х рр.: загальнодоступність і максимальна зручність у користуванні, – пошуку, копіюванні, «скачуванні» будь-яких його сегментів.

Архітектура «Електронного архіву Голодомору» доволі проста. Структурно центральним ядром став масив опублікованих від початку 1990-х рр. документів (із часом до нього додавалися ще неопрілюднені на той час матеріали з архіву СБУ⁷).

⁷ Йдеться про значний масив документів (Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф.68. – Спр.228–230), який згодом архів СБУ зняв із загального веб-доступу. Утім в «Електронному архіві Голодомору» збереглися їх розширені реєстри (напр.: Процесуальні документи (постанова про початок слідства та арешт, протоколи обшуку, протоколи допитів свідків, обвинувальний висновок райвідділу ДПУ; кримінальний вирок наряду Гарбузинського

Це повнотекстова подокументна база за 1929–1934 рр. з хронологічним помісячним показником, що на запит користувача оперативно формував перелік наявних документів за конкретний місяць. Усередині місячного блоку вони розміщувалися, зрозуміло, за хронологією, – поденно. Представлені тексти – окрім, власне, архівних документів це були епістолярні джерела, усні свідчення, мемуари – мали відповідні архівні легенди та бібліографічні посилання.

В окремому розділі зібрана повнотекстова документальна бібліотека, де можна було ознайомитися (звісно, із функцією копіювання) з повним корпусом опублікованих документів, що ввійшли до «ЕАГ». Першими до електронного архіву потрапили хрестоматійні вже сьогодні документальні видання – основні збірки партійних (1990 р.)⁸, радянських (1992 р.)⁹ матеріалів, фундаментальний документальний компендіум Р.Пирога (2006 р.)¹⁰, збірники, підготовлені держархівами Вінницької, Запорізької, Кіровоградської, Луганської, Миколаївської, Харківської, Одеської, Полтавської, Сумської, Черкаської, Чернігівської обл.¹¹

Станом на кінець 2008 р. до архіву було включено близько 1500 документів, а також незначний масив свідчень і спогадів. В електронній бібліотеці представлено 24 видання 1990–2008 рр. (зрозуміло, це лише частина оприлюдненого на той час документального та усноїсторичного корпусів).

За задумом ініціаторів, подальше розгортання роботи з наповнення архіву передбачало включення до бази сканів архівних документів, відтак тексти тих, що вже опубліковані, можна було б скорелювати з образами їхніх архівних відповідників. Утім для цього треба було або «задіяти адмінресурс», або віднайти додаткові кошти для низки архівів на оцифрування саме цих матеріалів. Це завдання й досі залишається нерезалізованим.

Важливою складовою «ЕАГ» стали масиви візуальних джерел розділу «Контекст трагедії (1929–1933)»: понад 130 фотодокументів (три десятки фотографій А.Вінербергера, окремі світлини з колекції М.Залізняка (Железняка), значна кількість постановочних офіційних фотозображень із фондів Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г.С.Пшеничного (ЦДКФФА України ім. Г.С.Пшеничного))¹², а також близько 200 фотодокументів, що являють собою кадри, виковані з документальних фільмів 1989–1998 рр. Із-поміж них є абсолютно унікальні, що до того часу ніколи не репродукувалися¹³.

Суто меморіальний характер на сьогодні має колекція посилань на регіональні документальні виставки на сайтах державних архівів областей та обласних державних адміністрацій (здебільшого 2008 р.), що, зрозуміло, після 2010 р. ведуть «у нікуди», адже ці ресурси були свого часу «зачищені».

Аналогічна теза про посилання, котрі не працюють, ще більшою мірою може бути застосована для розділу «ЕАГ» під назвою «1900 свідчень очевидців Голодомору»¹⁴:

р-ну від 9.01.1933 р.; ухвала судової колегії Одеського облсуду від 21.01.1933 р. про незадоволення касаційної скарги), довідка Н.-Краснівської сільради про конфіскацію хати та хліба у Величка А.С. та висновок прокурора Миколаївської обл. від 2.01.1992 р. про його реабілітацію (див.: ГДА СБУ. – Ф.68. – Спр.230. – Арк.64–76)). Усі посилання на ці документи в «ЕАГ» меморіально залишено. Фактично ж вони приводять користувача просто на сайт Служби безпеки України.

⁸ Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів / Кер. кол. упор. Р.Я.Пиріг. – К., 1990.

⁹ Колективізація і голод на Україні: 1929–1933: Зб. мат. і док. / Упор.: Г.М.Михайличенко, Є.П.Шаталіна; відп. ред. С.В.Кульчицький. – К., 1992.

¹⁰ Голодомор 1932–1933 років в Україні: Док. і мат. / Упор. Р.Я.Пиріг. – К., 2007.

¹¹ Див.: [Електронний ресурс]: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/index.php>

¹² Див.: [Електронний ресурс]: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/photos.php>

¹³ Див.: [Електронний ресурс]: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/K-11161/>

¹⁴ Див.: [Електронний ресурс]: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/#3>

Голодомор в Україні (1932–1933 рр.)

ЕЛЕКТРОННИЙ КОРПУС ДОКУМЕНТІВ

(2004–)

ГОЛОДОМОР В УКРАЇНІ 1932–1933 РР.: МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ

1.

Голодомор в Україні 1932–1933 рр.: бібліографічний покажчик / Ред кол.: С. В. Кульчицький, О. Ф. Ботушанська, В. Мотика; Упорядн.: Л. М. Бур'ян, І. Е. Рікун. Одеська державна наукова бібліотека імені М. Горького; Інститут історії України НАН України; Фондація українознавчих студій Австралії. – Одеса; Львів: Вид-во М. П. Коць, 2001. – 664 с.

2.

Голодомор в Україні 1932–1933 рр.: бібліографічний покажчик. Випуск 2 / Ред кол.: С. В. Кульчицький (наук. ред.), О. Ф. Ботушанська (відп. ред.), В. Мотика; Упорядн.: Л. М. Бур'ян, І. Е. Рікун. Одеська державна наукова бібліотека імені М. Горького; Інститут історії України НАН України. – Одеса: Вид-во Студія "Негоціант", 2008. – 576 с.

3.

Голодомор в Україні 1932–1933 рр.: бібліографічний покажчик. [Електронний ресурс] / Упоряд.: Л. М. Бур'ян, І. Е. Рікун; Редкол.: С. В. Кульчицький (наук. ред.), О. Ф. Ботушанська (відп. ред.), В. Мотика; Ред. І. С. Шепестович. ОННБ ім. М. Горького; Інститут історії України НАН України. – Вип. 3. – О., 2014. – 685 с. – Режим доступу: http://catalog.odnb.odessa.ua/ONNB_ec/NashVid/sNaykVidan/sc546867.pdf

МАТЕРІАЛИ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ ДО РЕЄСТРУ МЕМОРІАЛЬНИХ ФОНДІВ

4. <https://old.archives.gov.ua/Archives/Reestr/>

5. [Звернення Президента України до Держкомархіву України про відновлення історичної справедливості та шанування жертв та постраждалих від голодоморів 1932–1933 рр. від 21.09.2006](#)

Ілюстр. 2. Фрагмент головної сторінки електронного корпусу документів «Голодомор в Україні (1932–1933 рр.)» на веб-порталі Інституту історії України НАН України (скріншот від 15 січня 2021 р.)

у середині 2000-х рр. на сайті «Україна-3000» було оприлюднено величезний масив щойно тоді зібраних та опрацьованих усноїсторичних свідчень, проте 2007 р. вони були знищені під час гакерської атаки. Сьогодні маємо всі підстави для майже безпомилкової локалізації джерела тієї атаки. Достатньо лише поставити просте питання: кому це вигідно?

Надзвичайно важливою для осмислення масштабів, причин і наслідків Голодомору видається добірка актуальних висловлювань 1933–1934 рр. партійно-державних вождів (Й.Сталіна, Л.Кагановича, П.Постишева, В.Затонського, С.Косіора та ін.)¹⁵. Довідково-інформаційний і бібліографічний характер досі зберігають довідкові розділи «ЕАГ» – «Правове поле», «Публікації та огляди джерел», «Нові видання», «Публікації документів на мікрофільмах», деякі інші, супровід яких припинився

¹⁵ Там само.

2008 р. Відзначимо, що ініціативи 2000-х рр. зі створення мережеских архівних ресурсів, пов'язаних із Голодомором 1932–1933 рр., стали можливими завдяки підтримці Фонду катедр українознавства (США).

Набутий у 2000-х рр. досвід опрацювання першого «Електронного архіву Голодомору», власне, опрацьовані інформаційні ресурси, методичний інструментарій, – усе це безумовно прислужилося до реалізації подальших сучасних мережеских ініціатив (див. ілюстр. 2)¹⁶, у тому числі – «Цифрового архіву Голодомору», робота над яким розпочалася 2020 р. Команда проекту складається з авторів цієї статті, а також веб-редакторки Т.Омельчук, котра відповідає за текстовий контент.

Зразком для побудови «ЦАГ» стала модель «Електронного архіву Михайла Грушевського / Mykhailo Hrushevsky Digital Archives», що функціонує та розвивається від 2016 р. завдяки підтримці американського Фонду катедр українознавства у 2015–2016 рр. та публікаційним грантам Канадського інституту українських студій у 2016–2020 рр. Авторами ідеї й моделі контенту виступили І.Гирич, Г.Кондаурова, С.Панькова, О.Юркова. Розробниками проекту сайту, архітектури та моделі бази знань стали К.Лобузїна й І.Лобузїн, вони ж забезпечують програмно-технологічний, бібліотечний, бібліографічний науковий супровід¹⁷. На цьому тематичному ресурсі вдалося об'єднати в один масив літературу і джерела, різні за типами, походженням, місцем зберігання, класифікувати та систематизувати їх, а також розробити багатозадачний пошуковий модуль. Напрацювання електронного архіву М.Грушевського дозволили досить швидко підготувати концепцію «ЦАГ», розбудувати його структуру.

В основу побудови моделі контенту «Цифрового архіву Голодомору» ліг укладений Г.Боряком і Г.Папакіним 2008 р. в рамках підготовки фундаментальної «Національної книги пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні» реєстр документів. Він окреслює та презентує масив *опублікованих* архівних матеріалів, що й донині можуть уважатися *основними*, а також *найчастіше використовуваними* дослідниками, тобто такими, які складають наявну на сьогодні доказову базу для визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом. Під час укладання реєстру було вироблено методологічні засади подання інформації про архівні документи: за хронологічним принципом, який є єдиноможливим для публікації інформації про таку кількість різноманітних матеріалів, виданих різними установами (від центральних союзних до місцевих низових). Усередині кожну хронологічно виокремлену інформацію щодо документа розміщено за інституційно-ієрархічною та географічною ознаками. Посилання на публікацію наводиться лише один раз (тільки першопублікація, незалежно від її форми – стаття, добірка, регіональний збірник)¹⁸.

На початок 2021 р. у «Цифровому архіві Голодомору» було представлено понад 1,4 тис. архівних документів із метаграфованими текстами або посиланнями на цифрові копії оригіналів на офіційних сайтах архівних установ (див. ілюстр. 3). Основними атрибутами подання інформації про архівний документ є дата, його заголовок, адміністративно-територіальна характеристика, зовнішня характеристика (оригінал, копія, рукопис, машинопис тощо), місце зберігання, архівний шифр, інформація про

¹⁶ Одним із них став «перехідний» ресурс на історичному веб-порталі «Голодомор в Україні 1932–1933 рр. (Електронний корпус документів)» [Електронний ресурс]: <http://resource.history.org.ua/project/0000006>. Він представляє інтегровані ресурси з архівного порталу та матеріали поточного бібліографічного, архівного та археографічного супроводу тематики Голодомору від 2008 р. й донині. Окремими підрозділами представлено ресурси стосовно демографії, візуальної історії, а також щодо заперечення Голодомору російськими істориками.

¹⁷ Див.: [Електронний ресурс]: <http://hrushevsky.nbu.gov.ua/>

¹⁸ Реєстр документів / Уклад.: Г.В.Боряк, Г.В.Папакін // Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. – Загальноукраїнський том. – К., 2008. – С.421–532.

Ілюстр. 3. Фрагмент головної сторінки «Цифрового архіву Голодомору» (скріншот від 15 січня 2021 р.)

публікацію, посилання за наявності на текст документа. Для відповідних опублікованих документальних видань і реєстрів автоматично формуються у хронологічному порядку списки наявних у цифровому архіві документів, які є можливість переглянути та ознайомитися з їх докладним описом.

Датування документа здійснюється за оригінальними даними та залежно від наявної деталізації зазначається на таких рівнях: рік; рік і місяць; рік, місяць, день (діапазон дат). На основі часових даних відповідно до наявного масиву документів автоматично будується хронологічний покажчик, який забезпечує вибірку матеріалів у «ЦАГ» на рівні рік, місяць або конкретний день, незалежно від їх виду (архівний документ, фотографія, газетна публікація, стаття, статистичний довідник тощо).

Адміністративно-територіальна характеристика пов'язана з датою й наводиться за відповідним документу устроєм. Опис адміністративно-територіальної одиниці є можливість подати із зазначенням трьох ієрархічних рівнів + населений пункт. Для пов'язування всіх географічних даних в єдину систему та подання їх на інтерактивній карті Голодомору з метою пошуку матеріалів за регіонами паралельно з оригінальними історичними назвами адміністративно-територіальних одиниць наводиться їх назва та підпорядкування за адміністративно-територіальним устроєм 2020 р. Інтерактивна карта відображає загальні втрати від Голодомору в Україні за регіонами, 1932–1934 рр., наведені за даними проекту «МАПА: Цифровий атлас України /

The MAPA: Digital Atlas of Ukraine» Українського наукового інституту Гарвардського університету¹⁹, і надає користувачеві змогу перейти від обраного регіону до відповідного масиву документів, наявних у «ЦАГ».

Загальна структура «Цифрового архіву Голодомору» передбачає консолідацію широкого масиву інформаційних ресурсів, пов'язаних із темою, а саме історичних джерел: документів, свідчень, спогадів (опублікованих текстів, аудіо-, аудіовідеозаписів), преси, візуальних джерел (фото-, кінодокументів, відеороликів із кінодокументів, документальних фільмів, образотворчих пам'яток); наукових і довідкових ресурсів: бібліографій, довідкових джерел (енциклопедичних статей, довідників, хронік подій, мартирологів); досліджень (монографій, часописів, статей, колективних праць); ресурсів суспільного значення: публіцистики, літературних творів, інтернет-матеріалів.

Деталізований пошук інформації може вестися дослідником за стандартними атрибутами: ключовими словами, заголовками документів і назвами видань, авторами, роком видання, видом ресурсу (бібліографія, документи, свідчення, преса, візуальні та довідкові джерела, дослідження, публіцистика, літературні твори, інтернет-ресурси).

Інформація у «ЦАГ» також консолідується за місцем зберігання відповідних історичних документів, які представлені такими категоріями: архіви, музеї, бібліотеки, родинні архіви. Для кожної інституції інформація подається окремим записом, в якому зазначається назва установи, країна, контактна інформація (телефон, e-mail), адреса (географічні координати Google-карт), сайт, логотип. Відповідно, для кожної інституції автоматично формуються у хронологічному порядку списки документів, наявних у цифровому архіві, які можна проглянути, а далі за потреби перейти до їх докладного опису.

Поза часовим і географічним контекстом у «ЦАГ» є також можливість розкривати зміст документів за особовою та інституційною ознакою. Для кожної особи може бути зазначено її усталене ім'я, різночитання імені (різні форми та іншими мовами), дати життя, країна, довідкові інтернет-джерела, позначено її роль (історичний діяч, дослідник, фотограф тощо). Відповідно до змісту документа особа може бути зазначена як автор або персоналія; для кожної особи автоматично формуються списки праць і літератури.

У 2020 р. – перший рік існування «Цифрового архіву Голодомору» – основні зусилля дослідницької команди було спрямовано на розбудову структури мережевого ресурсу й на реалізацію проекту «*Розпорошені та невідомі візуальні документи епохи Голодомору: Київська область / Scattered and Unknown Holodomor Era Visual Documents: Kyiv Region*», підтриманого Науково-дослідним та освітнім центром вивчення Голодомору (The Holodomor Research and Education Consortium, HREC) Канадського інституту українських студій Альбертського університету²⁰. Цей пілотний проект, метою якого стало виявлення візуальних джерел періоду Голодомору в музеях Київщини, був спрямований на розширення достатньо незначної верифікованої візуальної складової сучасної історіографії трагедії.

Із кількох збірок фотографій, що використовуються сьогодні дослідниками для візуальної оповіді про колективізацію та Голодомор в Україні, найбільш відома колекція австрійського інженера А.Вінербергера (A.Wienerberger). На понад 50 світлинах, зроблених ним у Харкові 1933 р., можна побачити великі черги біля продуктових

¹⁹ Див.: [Електронний ресурс]: <https://gis.huri.harvard.edu/population-losses>

²⁰ Див.: [Електронний ресурс]: <https://holodomor.ca/grants-opportunities/research-grants/2020-year/>

крамниць, коваючих чоловіків, жінок, дітей, тіла померлих на харківських вулицях, місця поховання тощо. Знімки А.Вінербергера друкувалися та передруковувалися з 1934 р. багато разів у різних виданнях. У 1939 р. він опублікував 52 фото у своїй книзі про життя у СРСР²¹. В Україні про матеріали А.Вінербергера дізналися лише на початку XXI ст., коли В.Марочко привіз копії світлин із колекції кардинала Т.Інніцера з архіву Віденської дієцезії та передав їх до ЦДКФФА України ім. Г.С.Пшеничного.

У 2007 р. в архівно-кримінальній справі фотографа-кустара з Батурина М.Боканя (архів тимчасового зберігання Управління СБУ у Чернігівській обл.) було віднайдено колекцію з його світлинами, малюнками та щоденниковими записами 1930-х рр., котрі свідчили про голодування родини в 1933–1934 рр. та смерть від голоду одного з синів фотографа в 1933 р. Після виявлення цих документів їх було додано до організованої Службою безпеки України документальної виставки «Розсекречена пам'ять», що 2006–2007 рр. проходила в Києві, АР Крим, обласних центрах нашої країни, а також за кордоном – у Мінську (Республіка Білорусь), Москві (Російська Федерація). Від того часу фотографії М.Боканя стали частиною візуального ряду Голодомору²².

Із 1990-х рр. дослідники широко використовують документальні світлини 1920–1930-х рр., автором яких був фотограф М.Залізник (Железняк) із Донеччини (нині колекція зберігається у ЦДКФФА України ім. Г.С.Пшеничного, Покровському історичному музеї та родинному архіві). На знімках немає людей, що вмирають, але на них зафіксовано повсякдення українського села, відтворено яскраву картину колективізації й розкуркулення²³.

Колекції фотографій про міжвоєнне життя в УСРР у 1920–1930-х рр. зберігають центральні та обласні архіви, насамперед ЦДКФФА України ім. Г.С.Пшеничного. В основному інформацію про ці світлини оприлюднено на сайтах установ. Проте не можна забувати, що багато з тих архівних знімків, де зафіксоване начебто «щасливе життя» робітників і колгоспників, були постановочними агітаційними фотоматеріалами²⁴. Ці зображення досить відомі та часто залучаються дослідниками й журналістами до публікацій.

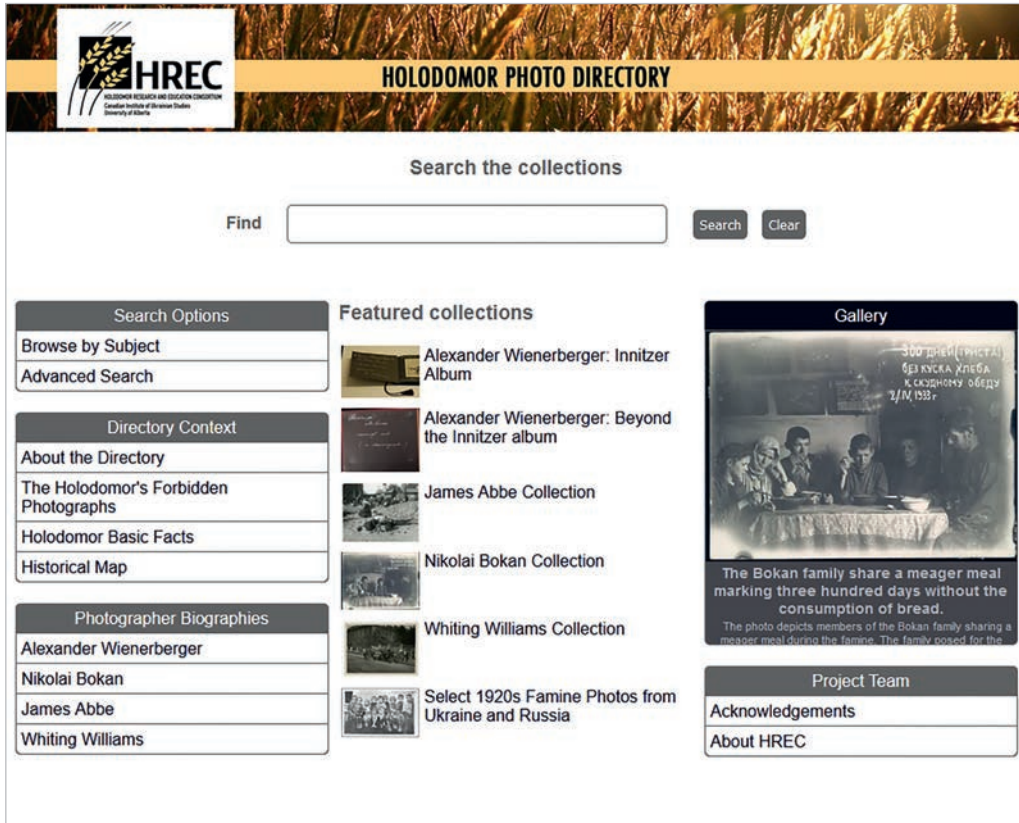
Варто згадати, що цінні зібрання фотографій, зроблених в УСРР у міжвоєнний період, зберігаються в Російській Федерації, зокрема в Російському державному архіві кінофотодокументів (Красногорськ Московської обл.) та в Державному центральному музеї сучасної історії Росії (Москва), однак вони складаються в першу чергу з постановочних знімків. Ознайомитися з певним їх числом можна на сайті архіву або ж у віртуальному «Державному каталозі Музейного фонду Російської Федерації» (від 2014 р. безпосередньо працювати в російських архівах українським дослідникам Голодомору неможливо через розв'язану Росією війну проти нашої країни). Дослідники трагедії знають про ці фотографії, але практично їх не використовують.

²¹ *Wienerberger A.* Hart auf hart: 15 Jahre Ingenieur in Sowjetrussland; ein Tatsachenbericht (Mit 52 Original-Leicaausnahmen des Verfassers). – Salzburg; Leipzig, 1939.

²² Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД / Упор.: В.Борисенко, В.Даниленко, С.Кокін та ін. – К., 2007. – С.33; Дзеркало душі народної: Спогади та враження відвідувачів виставки про Голодомор 1932–1933 років в Україні / Упор. В.Даниленко. – К., 2008. – С.14–15; Голодомор 1932–1933 рр. в Україні за документами ГДА СБУ: Анот. довід. / В.М.Даниленко (відп. упор.), Л.Л.Аулова, В.В.Лавренко. – Л., 2010. – С.330; *Сніжок З.* Протистояння особистості та більшовицького тоталітарного режиму в 20–30-х рр. XX ст. (на основі документів особового походження М.Ф.Боканя) // Ніжинська старовина. – Вип.28(31). – К., 2020. – С.44–52.

²³ *Залізник В.* З ангелом-охоронцем і фото по життю. – К., 2018.

²⁴ *Boriak H.* Holodomor Archives and Sources: The State of the Art // *The Harriman Review.* – 16. – №2 (November 2008). – P.23–28.

Ілюстр. 4. Фрагмент сторінки «Holodomor Photo Directory» (скріншот від 15 січня 2021 р.)

Велику роль у поширенні інформації про світліни Голодомору відіграло розміщення (в різний час) їх цифрових копій із підтекстівками на сайтах Державного комітету архівів України²⁵, державних та обласних архівів, Національного музею Голодомору-геноциду²⁶, «Електронного архіву українського визвольного руху» Центру досліджень визвольного руху²⁷. Дані про фотодокументи з 2008 р. постійно публікуються на сайті Інституту історії України НАН України як складова частина проекту «Голодомор в Україні (1932–1933 рр.): Електронний корпус документів»²⁸.

Не можна не згадати і значну системну роботу, здійснювану Українським науково-дослідним та освітнім центром вивчення Голодомору (HREC in Ukraine)²⁹ за керівництва Л.Гриневич. У червні 2018 р. зусиллями центру було проведено представницький міжнародний науковий симпозіум «Візуалізація епохи Голодомору: джерела, наративи, контексти», під час якого дослідники обговорювали питання про колекції зображальних джерел та методологічний інструментарій їх прочитання. У грудні

²⁵ Див.: [Електронний ресурс]: <https://old.archives.gov.ua/Sections/Famine/>

²⁶ Див.: [Електронний ресурс]: <https://holodomormuseum.org.ua/holodomor/arkhiv/>

²⁷ Див.: [Електронний ресурс]: <http://avr.org.ua/>

²⁸ Див.: [Електронний ресурс]: <http://resource.history.org.ua/project/0000006>

²⁹ Див.: [Електронний ресурс]: <https://www.holodomor-hrec.com/>

2019 р. центр провів засідання програми «Seminarium» на тему «Фотодокументи епохи Голодомору: особливості виявлення, атрибуції, інтерпретації» (експертами виступили Л.Гриневич, О.Михед, О.Юркова).

У 2020 р. канадський Науково-дослідний та освітній центр вивчення Голодомору (HREC) відкрив інформативний сайт із «Каталогом фотографій Голодомору / Holodomor Photo Directory» (англійською мовою; див. ілюстр. 4)³⁰. Нині на ньому представлено близько 100 детально описаних авторських світлин: згадані вже колекції А.Вінербергера та М.Боканя, а також збірки з 4 і 10 знімків, зроблених в УСРР, відповідно, американцями фотографом Дж.Еббе (J.Abbe) в 1932 р. та підприємцем В.Вільямсом (W.Williams) у 1933 р. Ресурс також містить колекцію фотозображень голоду 1921–1923 рр. в Росії та Україні, що часто помилково ототожнюються з ілюстраціями Голодомору в Україні 1932–1933 рр.³¹ Світлини Дж.Еббе й В.Вільямса не надто відомі.

За нашими приблизними підрахунками, як візуальний супровід своїх наукових студій та публіцистичних праць дослідники Голодомору використовують близько 300 фотографій, із них пара десятків дуже тиражованих (ідеться передусім про окремі знімки А.Вінербергера, М.Залізняка, М.Боканя). Крім незначної чисельності, ці відомі документальні візуальні джерела ще й географічно нерепрезентативні: в основному найчастіше передруковуються світлини з тодішньої столиці УСРР Харкова, із Чернігівщини та Донеччини. Такий стан речей вимагає нагального розширення дослідницького поля, зокрема йдеться про залучення до комплексу документальних візуальних свідчень міжвоєнної доби не лише архівних, а й музейних і родинних колекцій.

Підтримка з боку Науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору дала можливість розпочати у 2020 р. ініційований Г.Боряком проект із ретельного вивчення колекцій фотодокументів краєзнавчих музеїв у постраждалих під час трагедії регіонах нашої країни. Методику досліджень музейних колекцій 17 сучасних областей України, що охоплюють колишні 6 областей УСРР періоду Голодомору, дослідницький колектив вирішив опрацювати на Київщині. Кінцевою метою було збирання цифрового масиву фотодокументів, їх опис, систематизація та представлення у «ЦАГ».

Робочою гіпотезою стало припущення, що в експозиціях і фондах краєзнавчих музеїв імовірно збереглася певна кількість (1–3–5–10) оригінальних місцевих світлин. У хронологічному плані «добу Голодомору» вирішено було розглядати якомога широко, не обмежуючись лише 1932–1933 рр. Відповідно, постало завдання зібрати цифрові копії знімків усього міжвоєнного періоду в усіх історико-краєзнавчих (районних, міських, сільських, шкільних і т. п.) музеях Київської обл., державних або приватних.

Список музеїв Київщини, складений на основі підготовленого Міністерством культури України переліку музейних установ, від початку виявився далеко не повним: із трохи більш ніж 30 позицій, зафіксованих у списку Мінкульту, він виріс удвічі (і все ще не є вичерпним). Польова робота розпочалася в непростий ковідний рік. Через карантинні обмеження група у складі Г.Боряка та О.Юркової змогла здійснити

³⁰ Див.: [Електронний ресурс]: <https://vitacollections.ca/HREC-holodomorphotodirectory/>

³¹ Онлайн-презентація відбулася 28 квітня 2021 р. Запис див.: [Електронний ресурс]: <https://www.facebook.com/500152653347642/videos/3558497500918770>

Про сайт див. також: *Dzbulay D., O'Connor C.* "A Gift To Posterity": Four Men Who Risked The Wrath Of Stalin To Photograph The Holodomor // *RadioFreeEurope / RadioLiberty.* – 2021. – 8 May [Електронний ресурс]: <https://bit.ly/3faCtJr>

в липні – жовтні 2020 р. 12 експедиційних виїздів і відвідати 26 музеїв (деякі з них двічі або навіть тричі). Територіально було охоплено правобережну Київщину, найбільше досліджено музеїв в Обухівському р-ні (за адміністративно-територіальним устроєм 2020 р.)³².

Як з'ясувалося, раніше ніхто системно не вивчав колекції фотодокументів місцевих краєзнавчих музеїв – навіть у столичній області. Робоча гіпотеза не підтвердилася: кількість та якість оригінальних візуальних документів міжвоєнного періоду у фондах музеїв (особливо Кагарлицького районного історико-краєзнавчого, Музею історії Богуславщини, Обухівського районного історико-краєзнавчого ім. Ю.Домотенка, Ржищівського археолого-краєзнавчого, Тетіївського районного народного історико-краєзнавчого) вразила. Ознайомлення з музейними фотоматеріалами та виявлення даних про різних фотографів і фотоательє навіть у селах дало також обережні підстави для припущення, що традиційне уявлення про майже повну відсутність «людей із фотоапаратом» (професійних фотографів, кустарів або аматорів на зразок М.Боканя чи М.Залізняка) в радянській Україні 1920–1930-х рр. помилкове. Отже саме робота з музейними світлинами дасть можливість з'ясувати імена місцевих фотографів, атрибутувати їхні знімки та, зрештою, зібравши авторські (цифрові) колекції, значно розширити верифікований візуальний ряд періоду Голодомору.

За всебічної доброзичливої підтримки музейних працівників загалом зібрано понад 500 цифрових відбитків фотографій 1920–1930-х рр. Після перегляду світлин (у фондах та експозиціях) було відібрано зроблені в міжвоєнний період знімки й відскановано за допомогою власної (ноутбук + сканер) техніки (або ж, якщо фото у вітринах і їх неможливо звідти зняти, скопійовано за допомогою фотоапарату). Тільки з музеїв з 26 відвіданих змогли надати цифрові копії, виконані безпосередньо їхніми працівниками. Переважна більшість закладів не мають технічних можливостей (інтернету, сканерів), подекуди співробітники не володіють необхідними для подібної роботи навичками. Польовий етап дослідження засвідчив: лише особисте відвідування музеїв фахівцями, ознайомлення їх з експозиціями та фондами, спілкування із працівниками та презентація роботи, а також власні технічні засоби можуть привести до успіху.

Зібраний значний цифровий масив фотодокументів було класифіковано й систематизовано. Як основні запропоновано такі категорії світлин: постановочні / агітаційні, okazionalni / меморіальні, індивідуальні / родинні, групові / колективні. У розділ «Електронні колекції візуальних джерел» винесені тематичні категорії: авторське фото; студійне (з підгрупами: індивідуальні, родинні та групові світлини); пленерні знімки (з підгрупами: постановочні / агітаційні, okazionalni / меморіальні, групові – до 10, колективні – понад 10 осіб); учасники професійних і партійних курсів, нарад, конференцій, з'їздів; демонстрацій; сільські активісти, комсомольські та партійні функціонери; хлібозаготівлі; виробничі фотографії (заводи, МТС, робота в полі тощо); діти, дошкільні дитячі заклади, школи, інтернати; весільні фотозображення; поховальні фото.

Детально опрацьовано структуру даних подання інформації про фотодокументи та колекції візуальних джерел. Усі вони «прив'язані» насамперед до місця зберігання, а лише потім – до певних тематичних блоків. Опис світлини за основними атрибутами збігається з архівним документом, водночас наводяться такі особливі дані, як докладна зовнішня характеристика, стан збереження, розмір,

³² Географію відвіданих музеїв див.: [Електронний ресурс]: <https://bit.ly/3uxDnpV>

 інтернет-адреса сторінки: <http://holodomor-era.history.org.ua/item/0001410>

 Фотодокумент

Адміністративно-територіальний устрій (2020)
Київська область Обухівський район м. Обухів

Дата і місце зйомки:
 1929 р.
 с. Обухів, Обухівський район, Київська округа
 Фото датоване за віком наймолодшої дитини.

Родина Гитун

Фотограф: Кравченко Петро Павлович

Петро Іванович Гитун із дружиною Устею Григорівною та дітьми Вірою, Надією, Федором, Віктором, Василем, Любою (1928 р.н., на руках)

Оригінал.
 Фото у паспарту.
 Розмір фото: 16 x 12 см (фото); 24,5 x 19,5 см (із паспарту)

Місце зберігання:
Обухівський районний історико-краєзнавчий музей імені Юрія Домотенка
 Обліковий номер: ОКМ-10810 / С-1688

Фото проанотовано Оксаною Юрковою. 2020 р.

Довідка про фотографа:

 КРАВЧЕНКО ПЕТРО ПАВЛОВИЧ

Ілюстр. 5. Фрагмент сторінки «Цифрового архіву Голодомору» з описом одного з фотодокументів (скріншот від 15 січня 2021 р.)

наявні написи, ім'я фотографа (якщо відомо) (див. ілюстр. 5). Атрибуція та опис такого візуального джерела – складна й копітка авторська робота, що вимагає неабияких дослідницьких зусиль і знань історичного контексту (часового, географічного, побутового), тому у запису обов'язково згадується автор створених опису й анотації. Нині триває робота з оприлюднення зібраних у 2020 р. цифрових

копій світлин із відповідною атрибуцією. У поточному році обстеження музеїв Київщини триватиме³³.

Завданням «Цифрового архіву Голодомору» саме як універсального мережевого тематичного ресурсу є інтеграція всіх дотичних до проблеми джерел. Перспективними (поки що незаповненими або лише початково заповненими) блоками, крім уже згаданих документального та візуального, будуть також корпуси повнотекстової бібліографії, наукової й художньої літератури, усноїсторичних свідчень, аудіо-, відеозаписів, сканованих зображень архівних документів, розташованих поряд із метаграфованим текстом, із відповідними гіперпосиланнями на інші мережеві ресурси. Таким чином, за допомогою сучасних цифрових засобів організації даних дослідники отримують надзвичайно репрезентативну джерельну базу документів і матеріалів про період Голодомору в Україні. Інтелектуальний інструментарій розробленої цифрової платформи «ЦАГ» дає можливість акумулювати професійні знання істориків, архівістів, музейників, здобуті у процесі атрибуції та описування інформаційних ресурсів. Своєю чергою, цими даними зможе скористатися широкий загал дослідників не лише в Україні, а й за кордоном. Географічний, часовий, персональний, інституційний контексти поданої інформації та її візуалізація створюють перспективи для студіювань, які були б більш трудомісткими й неочевидними за відсутності відповідних цифрових засобів упорядкування історичних даних.

REFERENCES

1. Boriak, H., & Papakin, H. (Comps.) (2008). Reiestr dokumentiv. *Natsionalna knyha pamiaty zbertv Holodomoru 1932–1933 rr. v Ukraini: Zabalnoukrainskyi tom*, 421–532. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Boriak, H. (2008). Holodomor Archives and Sources: The State of the Art. *The Harriman Review*, 16(2), 21–35.
3. Borysenko, V., Danylenko, V., Kokin, S. et al. (Comps.) (2007). *Rozsekrechena pamiat: Holodomor 1932–1933 rr. v Ukraini v dokumentakh GPU–NKVD*. Kyiv. [in Ukrainian and Russian].
4. Danylenko, V. (Ed.) (2008). *Dzerkalo dusi narodnoi: Spohady ta vrazhennia vidviduvachiv vystavky pro Holodomor 1932–1933 rr. v Ukraini*. Kyiv. [in Ukrainian and Russian].
5. Danylenko, V. (Ed.) (2010). *Holodomor 1932–1933 rr. v Ukraini za dokumentamy HDA SBU: Anotovanyi dovidnyk*. Lviv. [in Ukrainian].
6. Dubrovina, L., Lobuzina, K., Onyschenko, O., & Boriak, H. (2020). Tsyfrova humanitarystyka ta bazy danykh dokumentalnoi kulturnoi spadshchyny v bibliotekakh Ukrainy. *Rukopysna ta knyzhkovna spadshchyna Ukrainy*, 25, 290–309. [in Ukrainian].
7. Dzhulay, D., & O'Connor, C. (2021, May 8). "A Gift To Posterity": Four Men Who Risked The Wrath Of Stalin To Photograph The Holodomor (RadioFreeEurope / RadioLiberty). Retrieved from <https://bit.ly/3faCtJr>
8. Kulchytskyi, S. (Ed.) (1992). *Kolektyvizatsiia i holod na Ukraini: 1929–1933: Zbirnyk materialiv i dokumentiv*. Kyiv. [in Ukrainian and Russian].
9. Papakin, H. (2021). "Tsyfrovyi povorot" u dzhereloznavstvi: realnist, perspektyva chy iluziia? *Ukrainskyi istorychnyi zurnal*, 1, 153–169. [in Ukrainian].
10. Pyrih, R. (Ed.) (1990). *Holod 1932–1933 rr. na Ukraini: Ochyma istorykiv, movoiu dokumentiv*. Kyiv. [in Ukrainian and Russian].
11. Pyrih, R. (Comp.) (2007). *Holodomor 1932–1933 rr. v Ukraini: Dokumenty i materialy*. Kyiv. [in Ukrainian and Russian].
12. Qian, Y., Xing, Z., & Shi, X. (2020). From collection resources to intelligent data: Construction of intelligent digital humanities platform for local historical documents of Shanghai Jiao Tong University. *Digital Scholarship in the Humanities*.
13. Sabharwal, A. (2015). Archives and special collections in the digital humanities. *Digital Curation in the Digital Humanities*, 27–47.
14. Snizhok, Z. (2020). Protystoiannia osobystosti ta bilshovytskoho totalitarnoho rezhymu v 20–30-kyh rr. XX st. (na osnovi dokumentiv osobovoho pokhodzhennia M.F.Bokania). *Nizhynska starovyna*, 28(31), 44–52. [in Ukrainian].
15. Wienerberger, A. (1939). *Hart auf hart: 15 Jahre Ingenieur in Sowjetrussland: Ein Tatsachenbericht*. Salzburg. [in German].
16. Zaluzniak, M. (2018). *Z anbelom-okhorontsem i foto po zhyttiu*. Kyiv. [in Ukrainian].

³³ Автори висловлюють щире вдячність Науково-дослідному та освітньому центру вивчення Голодомору Канадського інституту української студій Альбертського університету (The Holodomor Research and Education Consortium) за всебічну підтримку проекту у 2020–2021 рр.

Hennadii BORIAK

Corresponding Member of NAS of Ukraine,
Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Deputy Director of Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), hboriak@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0430-8200>

Kateryna LOBUZINA

Doctor of Social Communications (Dr. Hab. in Social Communications),
Director of Institute of Information Technologies,
V.I.Vernadskyi National Library of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), loboovina@nbuv.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3371-4029>

Oksana YURKOVA

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Leading Research Fellow,
Department of History of Ukraine 1920s–1930s,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), oyurkova@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1962-6161>

Digital Archives of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine (Holodomor Digital Archives) As a Universal Source Network Resource: Documentary and Visual Segments of the Project

Abstract. The purpose of the research is to highlight the content model and a structure of the knowledge base of the universal source network resource *Holodomor Digital Archives*, created in 2020 on the basis of its prototypes in the early 2000s (*Electronic Holodomor Archives*, etc.). Particular attention is paid to the characteristics of the structure of the Archives and the features of its partially implemented documentary and visual segments. The research methodology is based on general scientific (analysis, typology, concretization) and concrete-historical (historical-chronological, periodization, historical-systemic, critique of sources) methods. The scientific novelty. The authors created a general structure of the *Holodomor Digital Archives*, which involves the wide array of diverse, multifaceted and significant sources (both textual and visual) on the basis of archival, museum and library collections, systematized them and began their publication on the resource. The pilot project *Scattered and Unknown Holodomor Era Visual Documents: Kyiv Region* launched in 2020 and aimed at uncovering of Holodomor era photos in museums of Kyiv region resulted in development of the research methods of museum collections for widening verified visual sources of the Holodomor era. **Conclusions.** The task of the *Holodomor Digital Archives* as a universal network thematic resource is the integration of all relevant sources. In addition to documentary and visual segments the authors provide the publication of the full-text bibliography, scientific and fiction literature, oral history sources, audio and video records, scanned images of archival documents located side-by-side with metagraphed texts, with relevant hyperlinks to other online resources. Thus, with the help of modern digital instruments of data organization, researchers will receive an extremely representative source base of documents and materials about the Holodomor in Ukraine.

Keywords: digital archives, universal network resource, Holodomor of 1932–1933 in Ukraine, documents, visual sources.